

MEHMET KARAGÖZ

Mekîn'den Mekân'a

OSMANLI ŞEHİRİ

İnsan Mekân ve Beşerî
Münasebetler

ŞEHİR VE MEDENİYET

(*Medeniyet Tasavvuru: Bilgi ve Şuur*)*

İnsan var olduktan bu yana yeryüzünde kendisi ve çevresi arasında sıkı münasebetler kurmak mecburiyetinde olmuştur. Bu münasebet; canlı ve akıllı bir varlık olarak insanın yeryüzünü düzenleme ve anlamlı kılma faaliyetleri olarak devam etmektedir. İnsan yerleşme yeri olarak inşa ettiği evden şehirlere yolculuk etmiştir. Şehirleşme aynı zamanda medenileşme sürecidir. Bu iki kelimenin mefhumu ancak insanın geçmişten bugüne bilgi ve şuurunun toplamında anlam kazanmıştır. İnsan bu süreçte hayal ve tasavvurlarını bilgi ve şuurla kalıcı hale getirir ki, şehirler ve medeniyetler teşekkül eder. Bugün ve gelecekte de insan, medeniyetleri aynı süreci tatbik etmekle elde edebilecektir.

Tebliğin maksadı; “*şehir ve medeniyet*” kelimelerinin sadece bilinen mana ve mefhumlarını tekrarlamak olmadığı gibi alt başlıkta belirtilen medeniyet tasavvuru gibi zor, bir o kadar da müşkül bir meselenin halli hiç değildir. Son birkaç asırdır İslâm coğrafyasının da içinde bulunduğu dünyanın geri kalan kısmının, Batı’nın temsil ettiği değerler karşısında ezilip büküldüğü ve hatta korkup çekindiği durumdan çıkabilmek için çıkış yolu aramak gerektiğini dert edinenlerden biri olabilmek arzusunun bir tezahürüdür denilebilir. İşaret edilen durumdan çıkış yolu aramak sadece İslâm dünyasının bir meselesi olarak görülmemelidir. Bugün Batılılar da kendi değerlerinin içine düştüğü durumdan sıkıntılı ve huzursuz görünmektedir. Pekâlâ, Oswald Spengler de “*Fakat biz tarihimizi biliriz. Önümüzde, bütün Avrupa’yı ve Amerika’yı saracak olan son bir manevî buhran durmak-*

* Karagöz, M, “Osmanlıda Şehir ve Şehirli”, **Osmanlı** 4, s. 104-115, Ankara 1999.

*tadır.*¹ demektedir. Bu tespit sıkıntılarının sınırlarının bütün insanlığı kuşatmakta olduğuna işaret etmektedir. Bugün Batı'nın temsil ve teklif ettiği medeniyetten kötü kokular yükselmektedir. Umarız "tuz kokmadan" yeryüzünde insanlığa yeni umut kapıları açılır. Bütün endişe ve kaygıların insanlığı sarmış olması, yine bütün insan nesline umut kapılarını birlikte açmak sorumluluğunu yüklemektedir. Belki de insanlık ortak paydasının her bir ferdi kendi içinde bulunduğu şartlardan etkilenme seviyesine bakmadan bir "iç müşahede" yapma zaruretine gerek duymalıdır. Diğer taraftan medeniyet için her gün yeni tezler ileri sürülmesini bu sorumluluğun gereği olarak, sağlam duygu, duyuş ve ferasetli bir kavrayışla hikmeti yakalayarak çıkış yolları arama isteğinin bir cilvesidir diye kabul etmek istiyoruz. Bu halde üst ve alt başlığın böyle seçilmesinin sebebi belki kısa bir zaman diliminde birkaç dinleyici ile dertleşmektir denilirse itiraz edilemez. Mazur görülen bir ifade olmayabilir ancak başlık benim tespitim de değil, bir emrivakidir denilebilir. Hakkı ihlal etmeden ve haddi aşmadan yazacaklarım bu başlık altında birkaç satırlık üzerime aldığım sorumluluğun terennümüdür diye kabul edilirse yerinde olur diye düşünmekteyim.

İnsanlığın, varoluşundan bugüne kadar geçirdiği zaman süresinde meydana getirdiği değerleri, düz çizgi halinde ve gelişme seyri içinde biriktirerek yaşadığı söylenemez. Aynı zaman süresince insanlık ilk zaman değerlerini de saflığıyla korumuş değildir. Bugün insanlığa intikal eden miras, "...sadece ilimde, teknolojiye, cemiyetin maddi bünyesinde ve maddi enerjinin kullanımında meydana gelen bir değişme değildir. Teknolojideki değişmeler sosyal müesseselerde değişmelere yol açıyor, buna mukabil müesseselerdeki değişmeler de teknolojiye değişiklik yaratıyor. Son derece karışık bir sosyal münasebetler âleminde bunlardan birinin diğerini meydana getirdiğini söylemek gayet zordur, ancak bunların karşılıklı münasebet halinde olduğunu ve insan

¹ Oswald Spengler, *Batının Çöküşü*, (Çev. Giovanni Scognamillo), Dergâh Yayınları, 1978, s.349-350.

hayatının her iki cephesinin de birlikte değiştiğini söyleyebiliriz.”² İnsan yeryüzünde kendi iradesi, idraki ve eliyle yapıp ettiği ilk evden daha büyük yapılara doğru bütün süreci, ferdi ve birlikte yaşamının gerektirdiği kurum ve kuruluşları inşa edici olarak, sürecin hem hak sahibi hem de sorumlusudur. Bugüne kadar elde ettiği tarihi/kültürel miras küçümsenemeyecek zenginliktedir. Geleceği inşa etmek için elde olan mevcut miras; keyfi ve hovardaca tüketime terk edilemez bir sermayedir. Bu sermayede insan için dikkat çeken durum, “*Tarihin dayanılmaz ağırlığı*”nın³ her haliyle ortada olmasıdır. Bu kıymetli miras yarını inşa etmede bilgi ve şuura dönüştürülmelidir diye düşünmekteyiz ki, “*bir usul ve esasla düzenlenmeli ve farkında olarak/şuurla sarf edilmelidir*”. Zira “*vusulsüzlüğümüz usulsüzlüğümüzüzdendir*” hükmünce istenilen gayeye vasıl olamama ihtimali daima mevcuttur.

İnsanın, gerek kendi toplumu/ülkesi gerek insanlık için gelecek tasavvurları olacaksa muhakkak ki yeterli bilgi ve şuur yanında belli bir düzeni/sistemi ve usulü mutlaka olmalıdır. Gelecek planlanırken işlerin sağlıklı yürütülmesinde birçok usul ve esasın olabileceği muhakkak doğrudur. Ancak bize göre insan için bu sürecin düsturu, bilmek değil de “*eksliğini bilmek*” olmalıdır. Hani bir atasözümüz “*Kişi eksliğini bilmekle irfan olur.*” şeklinde ifade edilmektedir. Yani ilimle irfanı terkip etmek olarak belirlenmelidir kanaatindeyiz. Bu hükümden hareketle geleceğin dünyasında huzur, saadet, adalet, refah paylaşımı vs. medenî bir istikbal hesabı yapılıyorsa iki hususa dikkat edilmelidir: Birincisi, “*farklılıkların bir arada yaşama hürriyetinin/sulh sağlanması*”, ikincisi ise günümüzde adalet ve sulhun yerine gücün hâkim olması sebebiyle yitirilen “*hakikat fikrinin*” ihya edilmesidir. Burada ulaştığımız nihaî tespit, gelecek bu iki esas öncelenerek inşa edilmedir diye kabul etmekteyiz.

Tebliğde üç temel kavramı öne çıkarmak gerekir ki bunlar:

² Kenneth Boulding, *Yirminci Asrın Manası*, (Çev. Erol Güngör), İstanbul 1980, s.15-16.

³ Teoman Duralı, “Tarihin Dayanılmaz Ağırlığı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:40, Sayı 1, s.117-126.

1-Şehir,

2-Medeniyet,

3- *Ve İnsan*'dır.

İlk iki kavram topluma ait maddi/manevî değerleri ifade ederken üçüncü kavram; bina, imar ve inşa edici, düzenleyici, biçimlendiricidir. Dolayısıyla vurgulanması elzem olan da insan kavramıdır. Medeniyet kurucu kabul ettiğimiz insanda olması gereken ise, "*bilgi ve Şuur*"un bulunmasıdır. Bilgi ve Şuur, düşünce merkezli faaliyetlerdir. Düşünme/tefekkür "*ne ilim ne de felsefe*" olmayıp, her ikisini de etkileyici, biçimlendiricidir. Ancak biz tefekkür mefhumunun daha derin manasının olduğunu bilerek tefekkür kelimesinin asıl vazifesinin "*mayalandırıcı*" olduğunu kabul ediyoruz. Buradan hareketle bu unsurlar hakkında kısa bilgilendirmeye geçebiliriz.

1-Şehir:

Kelimenin Doğu ve Batı dillerinde çok sayıda adlandırması bulunmaktadır. Kelimenin Batı dillerindeki isimlendirmesi; "*Police*", "*City*", "*Centrum*", "*Urban*", "*Ville*", "*Burg*" vs. iken, Türkçede "*Balık*", Sogtçada "*Kent*", Farsçada "*Şehir/Őehr*", Arapçada ise "*Mısr*", "*Medine*" şeklindedir. Ayrıca, Arapçada "*Őehr*" kelimesi bulunmakta ancak bu kelime Şehir anlamında değil senenin bir kısmı için ifade edilen bir aylık zaman dilimi anlamındadır. "*Őehr-i Ramazan*" gibi. Burada bu kelimelerin kendi dillerinde etimolojisi/kökenlerini tahlil etmeyi gerekli görmemekteyim. Gerçi, kelime ve/veya kavramların tarihini araŐtırmak, yorucu ama sayısız faydaları olan bir iŐtir. Çünkü insanlar kelimelerle düşünür, kelimelerle konuşurlar. Ancak kelimeler çoğu zaman anlatılmak istenileni karşılayamazlar. Bunun sonucu olarak zaman içinde kelimelerde anlam çeŐitlilięi ve kayması ortaya çıkar⁵ görüşünde Febvre'yi hatırlayarak geçerse, bu durumun herhalde Şehir kelimesi için de geçerli olduğu söylenebilir. Ancak, yukarıda

⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkür Tarihi*, (İkinci baskı) İstanbul 1997, s. 7 vd.

⁵ Lucien Febvre, *Uygurluk, Kapitalizm ve Kapitalistler*, (Çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara 1995, s. 9-10.

belirttiğimiz şehir kelimelerinin etimolojisini yapmanın önemini belirtmekle beraber bu çalışmanın maksadını aştığını da belirtmek gerekir. Pekâlâ, bu çalışmanın maksadı şehir kelimesinin kelime manalarından ziyade şehir ve medeniyet kelimelerinin ıstılah manası hakkında kısa değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Esasında şehir kelimesinin lügat anlamı üzerinde Batı ve Doğu toplumlarında farklı tanımlamalar olmakla beraber kelimenin ıstılah manası hususundaki tanımlamalar birbirine daha yakın görünmektedir. İhtilaflar yerine ittifaklara yönelmek bu tür çalışmalarda sonuca ulaşmak için öncelenmelidir kanaatindeyiz. Zira şehir kelimesinin ıstılah tanımlarında, şehir için öncelenmesi gerektiğini kabul ettiğimiz *“şehirli ve şehirlileşme”* vurguları öne çıkmaktadır. Bu kelimenin kendimce en yakın bulduğum tanımlardan birini tercih edeceğim. *“Şehir; insanın, hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli, en büyük fizikî ürün ve insan hayatını yönlüten, çerçeveleyen yapıdır. Bu yapıya biçim veren tercihleri ise insan ve toplumlar inançlarından ve dinlerinden hareket ederek belirlerler. Şehir, toplumsal hayat, insanlar arasındaki ilişkilere biçim veren, sosyal mesafelerin en aza indiği, bu ilişkilerin en yoğunluk kazandığı yerdir”*.⁶ Bu tanımın özelliği olarak şehir, ahlakın, sanatın, felsefe ve dinî düşüncenin geliştiği çevre olarak, insanın bu dünyadaki vazifesini, *en üst düzeyde varlığının anlamını tamamladığı ortamdır*. Bir başka tanım olarak, Ahmet Mithat’ın nezih ve nefis bir şehir tanımı ise, *“İnsanın yaşaması için her şeyi cami yerdir”* şeklindedir.⁷ T. Cansever, *“Şehir imajı, İslâm kültürlerinde cennet tasavvurunun bir yansımasıdır”* tespitiyle beraber, *“Cennet bütün ilişkilerin yok olduğu bir ortamdır. Dünya cennetini inşa edenler, insanın, her yüce ferdin yalnız Allah’a karşı sorumlu varlıkların dünyevî ilişkiler ortamında şeytanî sapmaların ilişkilerine düşmesini önleyecek olan büyük bir Erdem’in yaradılışın yasalarının bilgisine ve bu yasalara kayıtsız*

⁶ Turgut Cansever, *Osmanlı Şehri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 17.

⁷ Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, İstanbul 1989, s.64-65.

Őartsız uyarak bunu mümkün klmŐlardır”.⁸ demektedir. Bu tespit hangi niyetle söylenmiŐ bilinmez ancak, “Gerçeğin bir defada ebediyete kadar geçerli...” dŐncesinin bir alameti olarak kabul edilebilir. Bütün Şehirler gibi İslam Şehirleri de “...yalnızca mimari bir yapı ya da geçmişten kalan anıtların mirası olarak kabul edilemezler. Belirli bir değer sistemini sergilerler ve Müslümanlar için güçlü bir kültürel kimlik faktörüdürler. Bu yüzden İslami Şehirlerin müze kentler gibi değil, yaşayan cemaatler olarak korunması ve rehabilitasyonu ile ilgili problemler insan, toplumsal ve kültürel kaygılardan ayrı tutulamaz”⁹ Yukarıdaki tanımlar Şehrin maddi tanımlamalarından daha çok içinde yaŐayacak canlı varlığın hayatiyetini sürdürmesi için lazım olan çerçeveyi çizmektedir ki, bu durum Şehir kelimesinden daha ziyade Şehirlilik kavramına atıfta bulunmaktadır. Bu faslı bitirirken medeniyet tasavvurunda bilgi ve Şuuru besleyici bir tespit yapmak gerekirse, Şehirlerin korunması veya planlanmasında uygun modeller ve çalıŐma araçlarının geliŐtirilmesi için yapılan çalıŐmalar, insan ve kültür hakkında derin ve sağlam bilgisi olan mimarlar tarafından yürütülmelidir. Bu Őartın mimarlık eğitimi veren bütün bölümlerde oğretilmesi zarurettir diye düşünmekteyiz. Pekal derin ve sağlam İslam kültürü bilgisi olmayanların İslam Őehirlerinin inşa ve ihyasında katkı sağlamalarına izin verilmemelidir.¹⁰

Bilindiği gibi Şehir insanın yerleşme ve yurt sahibi olma ihtiyaının en tabii karşılığı olması sebebiyle, temel bir mekn ve hayati alandır. İnsan ilk yerleşme meknı olarak en küçük birim evlerden en gelişmiş birim Şehirlere kadar uzanan bir süreç geçirmiŐtir. İnsanlık tarihinin en eski yerleşim merkezlerine Hindistan, Mısır ve Mezopotamya’da rastlanmŐ¹¹ olup bu yerleşim yerleri daha ziyade ziraat yapan toplulukların meydana getirdiği kırsal yerleşim merkezleridir ve zamanla Şehirlere dönüşmüştür. Nitekim bir bölgede insanların

⁸ T. Cansever, *Osmanlı Şehri*, s.17-19.

⁹ R. B. Serjeant, *İslam Şehri*, İz Yayıncılık, İstanbul (İkinci baskı) 1997, s.265-266.

¹⁰ R. B. Serjeant, *a.g.e.*, s. 265.

¹¹ Necdet Tunçdilek, *Türkiye’de YerleŐmenin Evrimi*, İstanbul 1986, s.9.

toplanması ve şehirlerin meydana getirilmesi, çevrede bir topluluğun geçimini sağlayabilecek kadar bol gıda maddeleri üretimine geçilmesi ve üretimin, ihtiyacın üzerine çıkarılması ile mümkündür. İnsanların şehirlerde toplanması neticesinde, toplum yapması gereken işleri bir düzene ve intizama koymuş ve bir nevi ihtisaslaşma başlamış, neticede meslek kolları teşekkül etmiştir. Zaman içinde şehir merkezleri, din adamları ve dinî müesseselerin bulunduğu yerler, bölgelerin pazar yerleri, siyasî ve hukukî merkezler haline gelirken, insanların fizikî coğrafyaya hükmetmeleri şehirlerin fizikî yapılanmasında da etkili olmaya başlamıştır. Ancak unutulmaması gereken bir husus da kır ve şehir yerleşmelerinin topoğrafik mevkileridir. Çünkü yerleşim yerlerinin fizikî durumu şehirlerin fonksiyon ve fizyonomileri üzerinde son derece etkili olmaktadır.¹²

Bir şehrin teşekkülünde üç ana unsur bulunduğunu belirlemek mümkün olmaktadır; a-fiziki çevre, b-insan, c-kültür. Şehrin fizikî yapısını maddî unsurları olan kale, sanat ve ticaretin yapıldığı be-desten-han-dükkân, dinî, sosyal, eğitim müesseseleri ve ev teşkil etmektedir. Bu mekânlar inşaatları ve görüntüleri bakımından sadece taş ve toprak yığını değildir. İçerisinde insanın yaşadığı ve insanın her türlü beşerî faaliyetlerini yürüttüğü yerleri insan kendinden bir şeyler katarak şekillendirir. Muhakkak ki, bu yapılar inşa edenin bi-o-sosyal bir varlık olması münasebetiyle insanın, tabii-ruhî âleminin terbiyeyle kazandığı yüksek ruhî kıymetlerini bu mekânlarda ifade etmek istediği unutulmamalıdır.¹³ Zira insan yeryüzünde var olduğu günden bu yana hem kendisi ve hem de çevresiyle meşgul olmuş, nazarî-amelî bütün faaliyetlerini “*manalı bütünlükler*” şeklinde ortaya koymaya çalışmıştır. Bu süreç artan bir seviyede bugüne kadar gelmiş ve devam edecektir. İnsanın bu süreçte dünya görüşü teşekkül etmektedir. Zihni yapının temellenmesi de denilen bu şekillenme ondan sonraki insan ve onun içerisinde yaşadığı cemiyetin bütün kültürel hareketlerini tesiri altına alarak istikametlendirir. Nitekim insanın

¹² Süha Öney, *Şehir Coğrafyası I*, İstanbul 1954, s.230-233.

¹³ Turgut Cansever, *Şehir ve Mimari Üzerine Düşünceler*, İstanbul 1992, s.7.

“akıllı ve müdrık” bir varlık olması sebebiyle, fiili üyesi olduğu cemiyet içinde yaşarken meydana getirdiği davranışlarının ve vasıtalarının toplamına kültür denilmektedir.¹⁴ İnsan hem kültürünü yapan ve hem de kültürüyle yaşayan bir varlık olması dolayısıyla dünyanın neresinde olursa olsun inşa ettiği yapıları o bölgenin coğrafyasına uydurmak mecburiyetinin farkındadır. Zira insan bilir ki, bu icapların yerine getirilmediği yapıların yaşama imkânı yoktur. Yine bu yapıların vücuda getirilmesinde bio-sosyal faktörler ihmal edilemez. Çünkü inşa edilen yapılar ya insanların barınmak için yaptıkları evlerdir veya sosyo-kültürel faaliyetleri ifa etmek için yaptıkları mekânlardır. Bundan dolayı mimarî çevrenin, tabii-ruhi âlem ile terbiye edilmiş insanların psişik âlemlerine ait biçimlenme özellikleriyle ayrılmaz bağılıklar gösterdiği bilinmektedir.¹⁵ Hülasa, bir cümle ile yerleşim yerleri, “fiziki faktörler”, “insan” ve < gibi üç ayrı unsurun karşılıklı tesirleri ile meydana getirilir, nitekim yerleşim yerinin coğrafyası ve yerleşiklerin tarihi, şehirlerin, yerleşim yerlerinin kaderi gibidir.¹⁶ Tarih boyunca kurulan herhangi bir yerleşim yerinin mutlaka şehir haline gelmesi söz konusu değildir. Bir yerleşim yerinin büyüyerek şehir haline gelmesi ve varlığını sürdürebilmesi için bazı önemli şartların bulunması gerekir: a-şehrin yerleşim yerinin ulaşım bakımından iyi seçilmesi, b-ticaret yolları ve ulaşım vasıtalarına ayak uydurması gerekir.¹⁷ Bu şartlara uygun inşa edilen yerleşim yerinin iç ve dış güvenliğinin kolayca temin edilmesi şehrin varlığının devamı için önemlidir.¹⁸ Şehir kurucularının temel gayesinin, soyut ruhani gerçekliğe maddi ifade kazandırmak olduğu düşünülürse her şeyden

¹⁴ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, İstanbul 1977, s.5-20.

¹⁵ T. Cansever, *Şehir ve Mimari...*, s.7-8.

¹⁶ Maurice M. Cerasi, *Osmanlı Kenti*, (Çev. Aslı Ataöv), İstanbul 1999, s.81.

¹⁷ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar* (Der. Salih Özbaran), İzmir 1984, s.5; Özer Ergenç, “XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu üzerine Bazı Bilgiler” *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul 1980, s.85-101.

¹⁸ Tuncer Baykara, “Türklerde ve Anadolu'da Şehir Hayatı”, *Tarihte Türk Devletleri I*, Ankara 1987, s.401.

önce bir şehir mimarının nazarı ve amelî tavrı, kendi ruh dünyasının izlerini yaptığı eserlere nakşetmek durumundadır.

Şehir teorilerine öncülük edenlerden kabul edilen Fustel de Coulanges, şehrin önemli kurumu olarak dini kabul etmektedir ve “*Kadim şehir, dinî bir topluluktur.*”¹⁹ demektedir. Şehir konusunda önemli bir isim olan Fârâbî ise, şehir için “*en üstün iyilik ve en üstün mükemmelliğe ulaşılan yer*”²⁰ tanımını yapmaktadır. Farklı gelenekleri temsil eden bu iki otoriter ismin tanımlarında şehrin ancak “*ahlak ve din*” merkezli tanımı mümkün olmaktadır. Şehir tanımlarını yaklaştıran kavramların azlığına karşılık ortak bir şehir tanımı olduğu söylenemez. Çünkü Batı ve Doğu’da şehirleri farklı geleneklerin ortaya çıkardığı ve dolayısıyla tanımların farklılaştıkları bilinmektedir.

İnsan için ilk şehirlerin inşa edilmiş tarihlerinin bilinmesi merak konusu olmakla beraber, F. Braudel’in şu ifadesi ödünç alınabilir, “*Onun hakkında, şu tarihte doğdu...*’ gibi ‘*basit bir tarih yazmak*’ yararsızdır.”²¹ Şehirlerin yayılması ise Doğu, Batı bütün medeniyet muhitlerinde kendine has gelişme süreçleri takip etmektedir. Bu süreçlerde birbirlerinden etkilendikleri de bilinmektedir. “Doğu, Batı medeniyetlerinden hangisi, diğerinden ne kadar etkilendi?” tartışmaları da bu çalışmanın konusu değildir. Ancak bir konuya dikkat çekmek gerekir ki, Türk-İslâm şehirlerinde Ön-Asya ve Hint tesirleri açıkça görülmektedir.²²

2-Medeniyet nedir?

F. Braudel’in “*Medeniyet sözcüğünü, düz bir çizgiyi, üçgeni veya bir kimyasal elementi tanımlarmış gibi, basit ve kesin bir biçimde tanım-*

¹⁹ Max Weber, *Şehir Modern Kentin Oluşumu*, (Çev. Musa Ceylan), İstanbul 2000, s.45-60.

²⁰ Ebu Nasr El-Farabî, *İdeal Devlet (El-Medînetül-Fâzıla)*, (Çev. Prof. Dr. Ahmet Aslan), Ankara 1997, s.100 vd.

²¹ Fernand Braudel, *Akdeniz*, s.17.

²² Mustafa Demir, “Türk-İslâm Medeniyetinde Şehirleşme”, *İslami Araştırmalar Dergisi* Cilt:16 Sayı:1 2003, s.156-165.

layabilmek güzel olurdu. Maalesef sosyal bilimlerin sözcük dağarcığı böylesi tanımlara pek az izin verir.” sözüne dikkat çekerek medeniyet tanımının hâlâ muğlaklığını muhafaza etmekte olduğunu belirtmek gerekir. Bunun sebebinin de belki, medeniyet tanımı yapanların çoğunlukla bu kavramı kendi ilmî yaklaşımlarıyla tanımlamalarından kaynaklanan çeşitlilik ve farklılık olduğunu kabul etmek daha doğru olur. Bu ihtilafli durumun, aslında “Medeniyet nedir?” sorusunun cevabının muğlaklığı kadar, “*Onun hakkında ‘şu tarihte doğdu...’ gibi ‘basit bir tarih yazmak’ da yararsızdır*” cümlesinden anlaşıldığı gibi medeniyet tarihinin basit şekilde özetlenemeyecek olmasından da kaynaklandığı söylenebilir.²³ Dolayısıyla medeniyet tanımlarında farklı görüş ve düşüncelerin olmasının sebebinin, “*...medeniyetlerin gözle görülmeyen, duyularla algılanamayan fakat onları asıl medeniyetleştiren birtakım özellikleri vardır ki bunlar sadece mantık yoluyla yapılan tabhîl neticesinde akıl ile algılanabilirler. Maalesef günümüzde algı, duyulara indirgendiğinden medeniyetlerin sadece toplumdaki maddî tezahürlerini görmekteyiz. Birkaç güzel bina, birkaç sanat eseri ve teknoloji gibi göze kulağa hitap eden eserleri...’*”²⁴ olduğu görüşüne de katıldığımı belirtmek isterim.

Avrupa dillerinde şehrin karşılığı olan sözcüğün çelebiliği, zarafeti, kısaca medeni olmayı ifade eden “police” kelimesinden geldiği iddiası bulunmaktadır. Fransızcada 18. asrın ikinci yarısından itibaren kullanılan ve Türkçeye medeniyet olarak çevrilen kelime “civilization”dır. Batı’da Avrupa’yı diğer dünyadan ayırıcı, bir Avrupalının üstünlüğü manası yüklenmiş bir kavram olarak seçilmiştir. Ayrıca Grekçedeki şehir anlamına gelen “police” yerine Latince “civitas” kelimesi kök kelime olarak tercih edilmiştir ki, kelimenin manası şehirden ziyade şehirlî demektir. Pekâlâ Wallerstein, vahşilik-barbarlık-medenilik sürecini tanımlarken şehirliliği medenilik olarak kabul eder. Yine vahşi-medenî, bedevî-hazarî gibi nihayeti şehirlilik tanımı İbn-i Haldun’da benzer şekilde kullanılmıştır. Genel kabul

²³ Fernand Braudel, *a.g.e.*, s. 17.

²⁴ Alpaslan Açıkgenç, “Medeniyetlerin Kavramsal Temelleri”, *Medeniyet ve Değerler*, İstanbul Ticaret Odası Yayını 2012, s.71 vd.

gören, “İnsanın insana eklediği her şeye; dinî, ahlakî, ilmî, teknik ve estetiğe medeniyet denir.” tanımlaması bir medenileştirme eylemi veya medenî olma durumunu ifade eder. Almancada “urban”, Fransızcada “police”, İngilizcede “polite, urban ve civil” kelimeleri “şehir ve şehirli” anlamında kullanılır. Bunlar nazik, zarif, medeni anlamına gelirken, bunların zıddı olarak “peasant”, “rustic” kelimeleri “köylü” demektir, kaba, cahil anlamlarına gelmektedir.

Cemil Meriç’in “kayıp ve karanlık” dediği medeniyet kelimesi, Fransa’da ortaya çıktıktan sonra diğer Avrupa ülkelerinde hızla yaygınlaşmış ve kabul görmüştür. Medeniyet kelimesi Osmanlı döneminde de 1830’lu yıllardan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Ancak kelime Batı’daki anlamıyla olumlu bir mana taşımamaktadır. Çünkü Osmanlı ülkesinde medeniyet kelimesi ortaya çıktığı tarihten bağlamdan uzak ve olumlu anlamlar yüklenerek ele alınmamıştır. Medeniyet kelimesi tarihî metinlerde; “Medeniyet dediğin tek dışı kalmış canavar” veya “Medeniyet denilen kabpe hakikat yüzüstü” şeklinde Batı medeniyetine tepkinin dillendirilmesidir. Bu sebeple, Osmanlı ve İslam dünyasında “Medeniyet mi, temeddün mü tercih edilmelidir?”²⁵ tartışmalarına yol açmıştır. Medeniyetin ne olduğu tartışmalarını uzatmadan kısa bir değerlendirme ile bu bahsi kapatmanın uygun olduğunu düşünmekteyim. Medeniyet kelimesinin mana ve mefhumunda ciddi tartışmaların olduğu bir gerçektir. Bu tartışmalar daha ziyade Türkiye’nin de içinde bulunduğu Doğu toplumlarındadır. Osmanlı’dan beri Türkiye’de ve İslâm toplumlarında medeniyet kelimesi kesif bir şekilde Batılı değerlerin kabulü olarak yorumlandığı için medeniyet kelimesi yerine temeddün tercih edilmektedir. Hatta Batı’daki civilization kelimesine karşılık kullanılmaya başlanılan medeniyet kelimesinin İslam toplumlarında daha eski bir kelime temeddün kelimesinin kökü olan “müdün” (م د ن) “Şehre gelmek, yerleşmek, ikamet etmek” anlamına gelir ve medine

²⁵ İhsan Fazlıoğlu, “Medeniyet mi? Temeddün mü?”, *İtibar*, Sayı 22, Temmuz 2013, s. 22-24; Ahmet Karavaş, “Temeddünden Medeniyete (Civilisation): Osmanlı’nın İnsan, Toplum ve Devlet Anlayışının Değişimi Üzerine Bir Deneme”, *OTAM*, 37/BAHAR 2015, s. 87-180.

kelimesi bu anlamıyla Şehir ve ŐehirliŐlemek anlamlarını ifade eder. O zaman “*Yesrib*” Őehrinin “*Medine*” ismini alması Şehre bir davet ve geliŐ anlamına gelir.

Özellikle bugün Batı’da, Batı medeniyetinin merkezi/üstünlüğü algısı bir hakikatmiŐ gibi davranılmaktadır. Daha ziyade bir ifade ile Batı medeniyet ölçęi yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu durum hakikat olmayan bir tespittir. Bugün dünyada Batı, Batılılık bir medeniyet kabul edilse bile bir medeniyet ölçüsü ve ölçęi olduğu iddiası kabul edilemez. Zira bu bakıŐ açısından yaklaŐıldığında, “*Batı dışı toplumların medenileŐmesinin tek yolunun BatılılaŐmak olacağı sonucu çıkar. Bir diğer deyiŐle, Batı dışı toplumlar ancak kendi medeniyetlerini reddedip Batılı olanı tercih ederek medeni hale gelebilir. Dolayısıyla, bu bakıŐ açısından bakıldığında, BatılılaŐma medeniyet ile eŐ anlamlı olarak kullanılmakta; Batılı toplumların sosyal evrimin doruk noktası ve Hegel, Marx, Comte, Durkheim, Spencer ve son olarak Fukuyama gibi pek çok modern Batılı sosyal düşünürler tarafından savunulan Tarihin Sonu olduğu varsayılmaktadır*”.²⁶ Bu görüşü teyit edecek Şekilde, Samuel Huntington’ın, İngilizce baŐlığı “*The Clash of Civilizations*” olan ve Türkçeye “*Medeniyetler ŐatıŐması*” ismiyle çevrilen makalede yeryüzü, Batı ve dünya olarak tanımlanmaktadır. Bu tez daha ziyade bir algı kurgulamasıdır. Pekâlâ, Batı’da bile bu tip tezler ciddi eleŐtiriler almaktadır. Görüşüm odur ki, medeniyet kavramı özellikle 20. asırda bütün taraflarıyla tartıŐılan bir konu değildir. Mesela “*demokrasi*”nin tanımı kadar üzerine çalıŐılmış bir konu değildir.²⁷

3-İnsan:

Bunlardan sonra üçüncü kelitemiz olan ve olup bitenlerin merkezinde olan “*İnsan*”la ilgili birkaç cümle söylemek gerekirse,

²⁶ Recep Şentürk, “Medeniyet ve Açık Değerler Açık Medeniyet İstanbul Yaklaşımı”, *Medeniyet ve Değerler İstanbul Ticaret Odası Yayını*, 2012, s. 17.

²⁷ Őener Aktürk, “Braudel’den Elias’a ve Huntington’a ‘Medeniyet’ Kavramının Kullanımları” *DOĞUBATI*, Sayı 41, 2007, s.147-176.

medeniyetlerin temelinde yatan birtakım yapıcı unsurlar vardır. Bu unsurlardan köşe taşı hükmünde olanlar insan ve insanın oluşturduğu toplumdur. Bu iki köşe taşı etrafında kümeleşen amiller üzerinde medeniyetler yükselir. Nitekim insanın bütün davranışları ve etkinlikleri kişisel değil toplumsaldır. İnsanların iç dünyalarında yapılabileceklerin bir toplum bağlamında değerler olarak ortaya çıkmasına kültür denir. Dinî, ilmî ve tefekkürî süreçle kültürün “küllileşmesi” oluşur ki buna medeniyet denir.²⁸ Bütün bunlar aslında insanın zatını gerçekleştirmesi sürecindeki faaliyetlerdir denilebilir.²⁹ Ancak insan içinde yaşadığı cemiyetin kültürü ile beslendiği için insan ve cemiyet arasında kopmaz bağlar bulunur. İnsan yaşadığı süreçte, önce şahsî benlik şuuru/şahsiyet elde edilir, daha sonra sosyal benlik şuuru teşekkül eder. Bu süreç, beşerin insan olma olgusudur, bir süreçtir ve farkındalık, devamlılık gerektirir, süreç oldukça karmaşıktır. İnsan, hayvaniyet, beşeriyet ve ilaveten melekîyet boyunlarıyla bir varlık kabul edilmektedir. Medeniyeti bu varlık inşa etmektedir. Bu süreç için: “İNSAN, kabiliyetlerinin kullanımı (Fitrat), emanetçi statüsü (Hilafet), fiili işlem, yaşantının düzgünlüğü (Din) var ve sorumlu geldiği yere dönecek varlıktır.” şeklinde bir denklem kurulabilir. Nihayetinde, İnsan, “..kendisini ifade ettiği mekânlarında “ömür” denilen eşsiz-denksiz sermayelerini bu faaliyet sahalarında sürdürdüklerinden nazarî-amelî (notion-function) her şeylerini buralarda üretilip tükettikleri veya ebedileştirmek üzere bıraktıkları düşünülürse, fizikî mekânlar sosyal, ruhî, kültürel bütün özellikleri ile ele alınıp incelenmelidir. İnsan bütün istidat ve kabiliyetlerini bir emanet ve mesuliyet adamı olarak, kendini her şeyin en güzelini yapmakla yükümlü hisseder,” denilebilir.³⁰

²⁸ Alpaslan Açıkgenç, “Geçmiş ve Gelecek Boyutunda İslâm Medeniyetinin Teşekkülündeki Amiller: İlim- Ahlak/İlim-Amel”, *Medeniyet Araştırması Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1, Ocak 2014, İstanbul, s. 91-104.

²⁹ İ. Fazlıoğlu, “Medeniyet mi? Temeddün mü?”, *İtibar*, Sayı 22, Temmuz 2013, s.24.

³⁰ Merrli Wyn Davies, *İslami Antropolojinin Oluşturulması*, (Çev. Tayfun Doğukıran), İstanbul 1991, s.193-257.

BeŐer ve insan farkı üzerinden beŐer kelimesini, insan olmak s¼recini istidat ve kabiliyeti olan insan olarak tanımlarsak, insanı ise işte bu s¼reci y¼r¼ten ve ¼ç temel ¼zellięi:

“Şuur”,

“İrade etme, seğme yeteneği”,

“Mevcut olanların dıŐında icat/yaratıcı olma ¼zellięi”, *M¼’minun: (23/14)*, “... *Allah¼ absen¼’l-h¼lık¼n*”, *Saffat: (37/125)* “*Absen¼’l-H¼lık¼n*” olarak kabul edebiliriz. Kısa bir tanımlama ile “*Fıtrat*”ı, tamamlama kabiliyetine sahip bir işlem olarak “*O (VARLIK)*” ve “*nefs (KENDİSİ)*”nin farkında olma hali tanımlayabiliriz. Bir kabiliyet, bir mizağ ve doğuştan gelen bir bilgi olarak yaratılmıŐtır. Bu bilgi geleneksel İslam¼ terimler içinde g¼r¼len ve g¼r¼lmeyeni içine alır.

Burada Şuur kelimesi ile ilgili olarak da kısa bir değerlendirme yapmak gerekir kanaatindeyim. İnsanın kendi benliği ve içinde yaşadığı cemiyetten haberdar olması gerekir. Benlik Şuuru, insan için konuŐmaya baŐlamasıyla ortaya ęıkan ve insanı diğer canlılardan ayıran bir ¼zellięidir. Aslında benlik Şuuru hakkında ¼ok Şey bilmediğimiz de bir gerçektir. Benlik Şuuru ile baŐlayan insanın geliŐmesinde cemiyet mensubu olma Şuuru daha sonra gelse de mutlaka olması gerekir. Her insan ¼nce kendi cemiyetini olduğu gibi kabul eder, daha sonra tanıdığı diğer cemiyetlerle mukayese eder. ¼nceleri daima kendi toplumunu ¼st¼n, diğerlerini aŐaęı g¼ren insan, sosyal benlik Şuuru kazandıktan sonra kendine ve cemiyetine dıŐarıdan bakma imk¼n¼ kazanır. Bu geliŐmede sosyal ilimlerin son derece ¼nemi vardır. Sosyal ilim mensupları kiŐinin kendi cemiyetini dıŐarıdan m¼Őahede etmesini ¼ok ¼nemsemektedirler. B¼t¼n bu s¼reç sosyal ilimlerin inkişaf etmesiyle m¼mk¼nd¼r. Bir insanın ve cemiyetin medenileşme s¼recinde beŐer¼ ve sosyal ilimlerin inkiŐafının ¼nemi tartıŐılmazdır.³¹

Fıtratın sahip olduğu bilgi sadece duyulara, yani g¼rmeye, duymaya, dokunmaya, koklamaya ve tatmaya ait bir kapasite değil aynı

³¹ K. Boulding, *a.g.e.*, s. 55-73.

zamanda açık konuşma, dil, kavramsal düşünce, mantık, içgüdü ve hayal gücünün yardımıyla oluşan kültürel varlığa ait bir kapasitedir. Fıtrat, duyu, akıl, içgüdü ve ruhsal haberdarlık yoluyla, doğru ve yanlış arasında ayırım yapmayı sağlayan bir araçtır. Fıtrat, doğuştan gelen, her insan için bir akıl, bir ahlak duygusu olduğundan bilinçli bir şekilde uygulandığında insanın, hayatın sosyal ve kültürel yönlerini ahenkli bir denge halinde düzenlemesini kolaylaştırır. Bunu anlamak ve anlamlandırmak için “*Hikmet*” ehli olmak gerekir ki, bir tarafıyla nazarî, bir tarafıyla amelî bilgelik ve insan-ı kâmil olmak için sahip olunması gereken meziyettir.

Meydan okuma çağında yaşıyoruz. Bu meydan okuma kendi kendine meydan okuma şekline dönüşmüştür. Görünen o ki, modern dünyayı sarsan krizlerden yeryüzündeki hiçbir şey kurtulamıyor. Karanlık her geçen gün biraz daha koyulaşiyor. Bu durum rahatsız edici ve endişe vericidir.³² Yirminci yüzyılın önde gelen tarih felsefecisi Toynbee'nin (öl. 1975) şu tespitini göz ardı etmemek gerekir: “*Dünyaya şamil bir siyasî ve içtimaî birlik bugün biz insanlar ve bizim (Batı) için bu atom devrinde geçmişte olduğundan çok daha acil zaruret olmaktadır*”.³³ Bu tespitle bütün dünyadaki insanlar bunalmış, kurtuluş yolu arıyor; iyi bir dünya özlüyor demek yanlış olmamalıdır. O vakit bu kendi kendimizi yok etmeye karşı tek ve şaşmaz şikkımız olan beşeriyeti birliğe kavuşturmak iddiasında bulunmak gerekmektedir.³⁴

İslam dünyasında üstünlüğün kaybı Endülüs'ten başlamak üzere kademeli olarak en son Osmanlı'da görülmektedir. Bu tarih yaklaşık olarak 14. yüzyılın başında başlayarak 17. yüzyılın sonunda tamamlanmıştır denilebilir. O tarihten bugüne İslam dünyasında, Rusya hariç dünyanın geri kalanında Batı karşısında tutunabilmek için yürütülen bütün çabalar sonuçsuz kalmıştır. Çünkü Batı'nın

³² Roger De Pasquier, *Birlik Medeniyetinin Kökleri*, (Çev. Hakan Yurdakul), İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s.7.

³³ Arnold J.Toynbee, *Dünya ve Garp*, (Çev. Prof. Dr. Emin Bilgiç) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (tarihsiz), s. 44-45.

³⁴ A.J.Toynbee, *a.g.e.*, s. 26.

gücü sadece askerî teknik ve tatbikatında kabul edilmiştir. Hâlbuki Batı'nın dünyanın geri kalanına üstünlüğü askerî gücün yanında Batı toplumunun düşünce tarzı ve ruhunun varlığı olduğu göz ardı edilmiştir. Her medeniyetin ve hayat tarzının bir bütün olduğunun unutulmaması³⁵ gerekirken, bu ihmal edilmiştir. Gözden kaçırılan veya kasten ihmal edilen bu şartların ihlali Türkiye ve diğer İslam memleketlerinin Batı karşısında tutunabilmeleri ve Batı seviyesine ulaşmasının önünde hep engel olmuştur. Batı medeniyeti seviyesine ulaşmak için ilk defa Batı'nın teknolojisi ve hayat tarzının bir bütün olduğu ilkesiyle hareket eden Türkiye Cumhuriyeti'nde de bugüne kadar istenilen seviyeye ulaşılamamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılından itibaren Türkiye'nin önünde kendi ile birlikte bütün dünyanın selâmeti için çok güzel bir imkân mevcut ve çok önemli bu görevi başarabilir diye düşünüyorum ve öyle ümit etmek istiyorum. Tarihî mirası ve tecrübeyi buna şahit olarak gösterebiliriz. Türkiye yüzyıllarca İslâm medeniyetinin en parlak temsilcisi olmaktan gelen engin tarih tecrübesini ve Batı ile yakın temastan gelen kazanımlarını birleştirmelidir. Kimseye akıl öğretmeye çalışmak ve kimseyi bir şeye zorlamak gerekmiyor. Farklı ve cazip olabilecek usuller, bilgiler teklif edilebilir. Bir teklif olarak; *“Halîs Müslümanlık beşeriyetin değerler mirasıyla terkiip edilerek somut/müşahhas bir insan modeli üzerinden inşa edilebilir”*. İslâm medeniyetini bütün insanlık değerleriyle ruhumuzda duymanın coşkusıyla, Batı medeniyeti kültürlerinde gelişmiş yeni düşünce tekniklerini özümsemeliyiz. Böylece kültürümüzde evrensel eserler yaratacak bir zihinsel uyanışı sağlamalıyız. Dünyanın bir tarafındaki büyük teknolojik ilerlemelere rağmen, bütün insanlığın içine düştüğü çaresizliklerin, sosyal dengesizliklerin kaynağında her medeniyetin bir bütün olduğu ve onun unsurlarının birbirlerine bağlı hakikat bütünlüğü olduğu gerçeğinin unutulması, bu terkipten yoksunluk vardır. Türkiye bu terkihi başarmaya en büyük adaydır. Türkiye bunu başararak ya bütün insanlığın kurtuluş ümidi olacak ya da modern görünüye

³⁵ A.J.Toynbee, *a.g.e.*, s.38-39.

bürünmüş bir ilkelik içinde bütün insanlıkla birlikte belirsiz bir geleceğe doğru yürüyecektir.³⁶ İşte böyle zamanlarda bütün insanlar kendileri, çevreleri ve insanlık için çıkış yolları aramaktadırlar. Bu çıkış yollarından biri olarak, “*Medeniyet Tasavvuru: Bilgi ve Şuur*” olarak başlığını belirlediğimiz tebliğin sınırları içinde bir teklifle, tebliğimi tamamlamak istiyorum. Yeni bir medeniyet bugüne kadar,

“İnsanlığın insan eliyle meydana getirdiği kıymetler toplamının:

a-Terkibini yapmak,

b-Toplam değerlerin eğitimini bütün nesillerimize aktarmak,

c-Bu değerleri insanlığa taşımak sorumluluğunu yüklenecek bir topluluk meydana getirmektir.”

Kabulünden hareket ederek; ülkede beşerî ve sosyal ilimler inkişaf ettirilmelidir. Bunun için beşerî ve sosyal ilimlerde daha akıllı ve zeki çocukların yönlendirilmesine gayret sarf edilmelidir. Bu hususta devlet ciddi bir planlama ve düzenleme yapmalıdır. Millî eğitim müfredatlarında insan ve medeniyet konusuna öncelik ve önem veren düzenlemeler derhal yapılmalıdır. Bu konuda tekliflerimizin birincisi, orta eğitim müfredatlarına “*Tefekkür Tarihi*” dersini yerleştirmemiz gerekir. Buna ilaveten “*Bilim Tarihi ve Bilim Felsefesi*” de ders ve müfredatlarda bulunmalıdır. Bu iki ders birlikte de verilebilir ki, burada hassasiyetimiz tefekkür/düşünme bilinmeden bilimin ve nihayetinde hayatın bir sistematik düzeninin ferdî ve içtimaî kurulamayacağıdır. Bizim tefekkürü öncelememizin sebebi şudur: “*Tefekkür*” ne “*felsefe*” ne de “*ilim*”dir. Her ikisini de “*mayalayıcı*”dır. İkincisi mühendislik ve mimarî eğitimi veren birimlerde mutlaka derin ve sağlam İslâmî bilginin verilmesi gerekir. Fikrî ve zihnî anlamda sağlam İslâm bilgisi almadan inşa edeceğimiz medeniyetin farkı olmayacaktır. Bugün bütün insanlığın içinde bulunduğu endişe ve kaygıyı gidermek mümkün olamaz. Üçüncüsü, ilim, kalem ve sanat ehline İslâm sanatı ve ruhu öğretilmelidir. İnsan ve cemiyetin mey-

³⁶ Yavuz Akpınar, “İnsanlığı Geleceği ve İslam Medeniyeti”, Medeniyet ve Değerler Açık Medeniyet, İstanbul Yaklaşımı, Ed. Prof. Dr. Recep Şentürk, İstanbul 2013, s. 340.

dana getirdiği “...*Bu sanat, modern dđnyanın fırtınalarına karşı bir sığmaktır...*”³⁷ Burada mutlak hakikate ulaŐımyı olan “*Mđtefekkirler/ Mđtehasıslar/ Mđnevver /Aydınlar*” yetiŐecektir. Bu “*insanların sorumlulukları*” medenđ değerlerin insanlığa taŐınmasıdır.³⁸ Eğer medeniyet tasavvuru olan ve medeniyet kurmaya azmetmiŐ bir toplum iseniz elde ettiğiniz bilgi ve Şuurla ulaşılan değerlerinizi diğer toplumlara taŐımazsanız, iki olumsuz sonuğla karŐılaŐmak mutlaktır. Birincisi, meydana getirdiğiniz medenđ değerler kendi cemiyetinizde yaŐatılacađı için dış tehditlere ağıktır ve yıpratılıp yok olması ihtimali gđçlđdđr. İkincisi, asrın insanlığının endişe ve kaygısına kayıtsız kalmanız demektir ki, “...*razı olunan...*” insanın sorumluluğu olan yeryüzünde imar vazifesini ihmal etmiŐ olursunuz. Bu ebedi saadet fikrinin ve teklifinin, “...*seđilmiŐ toplum, hayırlı toplum...*” vazife ve sorumluluğunuzun sonu da olabilir. Batı’da çeŐitli üniversiteler, sanat kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları bu görevi yđrđtmektedirler ve bu iŐi en ciddi seviyede yapmaktadırlar.

³⁷ Seyyid Hđseyin Nasr, *İŐlđm Sanatı ve Maneviyatı*, İstanbul 1992, s.256.

³⁸ Tebliğci de diyebileceğimiz bu insanlar “en hayırlı insanlar topluluğudur”, ilahđ bir vazifenin yerine getirilmesidir. Ali İmran/110